

‘ጦቢያ’ ፈር ቀዳጁ የአማርኛ ስነ-ጽሁፍ አውራ

በአማን መሀመድ

ርዕስ፡- ጦቢያ (ልብወለድ ታሪክ)

ደራሲ፡- ነጋድራስ አፈወርቅ ገብረ-ኢየሱስ

የታተመበት ዘመን፡- 1908 ዓ/ም

ገጽ ብዛት፡- 77

ዋጋ፡-.....

በ1890ዎቹ የምዕራባውያንን ትምህርት በመቅሰም በአጼ ምኒልክ የተጀመረውን ኢትዮጵያን በቴክኖሎጂ የማዘመን ሂደት ካሳለጡ ግንባር ቀደምት ምሁራን መካከል የሚጠቀሱት አፈወርቅ ገብረየሱስ ለአማርኛ ስነ-ጽሁፍ የበኩር ልጅ የሆነውን ‘ጦቢያ’ የተሰኘውን የልቦለድ ስራቸውን የደረሱት በ1900ዎቹ መጀመሪያ ለትምህርት በቆዩባት የጣሊያን ሀገር እንደሆነ ይነገራል። በአወዛጋቢ የፖለቲካ አቋማቸው የሚታወቁት አፈወርቅ ገብረ-ኢየሱስ ከጦቢያ ልቦለድ በተጨማሪም የአጼ ምኒልክን የህይወት ታሪክና የተለያዩ አጫጭር ልቦለዶችን ለአማርኛ ስነ-ጽሁፍ አበርክተዋል። በዘመናቸውም ከትውልድ አጋሮቻቸው ከአለቃ ዓጽሜ ጊዮርጊስ፤ ከፊታውራሪ ተክለ-ሐዋርያት ተክለ-ማሪያም እና ከብላቴን-ጌታ ህሩይ ወልደሰላሴ ጋር በማበር ለአማርኛ ስነ-ጽሁፍ እድገት ትልቅ አስተዋጾ እንዳበረከቱ በርካታ የዘርፉ ምሁራን የሚመስክሩት ሃቅ ነው።

በ1908 ዓ/ም በጣሊያን ሀገር የህትመት ጮራን ለማየት የታደለው ጦቢያ ልቦለድ በ77 ገጾች የተቀነበበ ሲሆን ደራሲው በሶስተኛ መደብ የአተራረክ ስልት በመጠቀም የታሪክ ፍሰቱን ሂደት አንዴ ፈጠን ሌላጊዜ ደግሞ ቀሰሰ በማድረግ አንባቢን ከታሪኩ ጋር አብረው ያተማሉ። የልቦለዱ መቼት በኢትዮጵያ የረጅም ዘመን ታሪክ ውስጥ አንዴ ሲያመረቅዝ ሌላ ጊዜ ጋብ ሲል በኖረው የእርስ-በርስ ጦርነት ውስጥ ታሸቶ እና ጎምርቶ ስለሚያልፍ የአንድ ደጃዝማች ቤተሰብ ታሪክ ነው። በልቦዱ ውስጥ በመሪ ገጸ-ባህሪነት የተሳለውን ዋህድ ከቤተሰቦቹ ጋር በተለይም ከእህቱ ጦቢያ ጋር በተመሳሳይ ጊዜ ነገር ግን በተለያየ ቦታ ስለሚያሳልፉት የመከራ እና የስቃይ ታሪክ የሚያትት ነው። ልቦለዱ የደጃዝማቹን ቤተሰብ የእርስ-በርስ መተሳሰብና መዋደድ የሚያሳይ ሲሆን ከዚሁም ጋር አስታኮ በሰው ልጆች የህይወት መንገድ ውስጥ ሳይጠሩ እየመጡ፤ ሲጠሩ የሚሸሹትን አስከፊ እና አስደሳች የህይወት አጋጣሚዎችን በገጸ-ባህሪዎቹ የዕለት ከዕለት የህይወት ዳራ ውስጥ ያሳየናል።

ደራሲው የመጻሃፉን ርዕስ ጦቢያ ብለው መሰየማቸው በአንድ በኩል የመካከለኛውን ዘመን የኢትዮጵያ ሁናቴ ቢቃላት ለመሳል የሚያደርጉት ጥረት ሲሆን በተጓዳኝም ጦቢያ የተባለችውን የሴት ገጸ-ባህሪ ሸንቃጣ ሰውነትና ዓመለ-ሽጋነት ለመግለጽም ተጠቅመውባታል። የቃሉን የመዝገብ ፍቺም ብንፈትሽ መንታ ትርጉም እንዳለው እንረዳለን “ጦቢያ ማለት በካህናት አነጋገር ኢትዮጵያ ማለት ሲሆን በጦቢያና በጦቢት ዘይቤ ቢፈቱት ግን ማለፊያ፣ መልክ-መልካም ማለት ይሆናል” (ደስታ ተክለ-ወልድ፤ ‘ዐዲስ የአማርኛ መዝገበ ቃላት’ ገጽ፡- 535)

ልቦለዱ በገጸ-ባህሪይ አሳሳል ረገድ እጅግ የተዋጣለት ሲሆን ለአብነትም የአንድ ንግድ መደብር ጠባቂን የገለጸበት መንገድ እንይ፤

ከዚያው ካውራው በር አንድ ጥብፊያኮስን የመሰለ ሻንቅላ፣ ደረቱ በክንድ የሚሰፈር የመሰለ፣ ቁመቱ ዓምድ የመሰለ፣ ዓይኑ እንሰሳ የሞቀ የመሰለ፣ አፍንጫው መርግ የተንከባለበት የመሰለ፣ የመዳብና የቆርቆሮ አምባሩን የዝናን መዳፍ በመሰለ ከንዱ ላይ ደርድሮ፣ ባራት ማዕዘን የተሳለ ጉዳውን የመስከረምን ዘተር ዱባ በመሰለ፣ በራቁት ሆዱ ላይ አሸንጦ፣ በቀኝ እጁ ጎመዳውን አጠንክሮ ይዞ፣ ያልተፈቀደለትን ሰው ለመከላከል ተገትሮ ነበር። (ገጽ 26)

ይህ በ53 ቃላት የተወደረው ግሩም የገጸ-ባህሪይ አሳሳል ጥበብ የደራሲውን የቃላት አስዳደር ልቀት ከማሳየቱም በተጨማሪ ለልቦለዱም ስነ-ጽሁፋዊ የውበት ከፍታ ምስክር ነው። እርግጥ የዓረፍተ ነገሩ አረዘዘም የቃላቱን ውበት በተወሰነ ደረጃም ቢሆን አድብዝታል።

በሌላ መልኩ ደራሲው በአጻጻፍ ዘይቤው የዝርግ ግጥም (Prose poem) አጻጻፍ ስልትን በመከተል የትረካውን ፍጥነት በማርገብ አንባቢን ወዳላሰበው የግጥም ጓሮ ስተት አድረገው ይወስዱታል። የሚከተለውን ለምሳሌ እንይ፤ “ባንድ ነጋዴ ሰበብ ሁሉ ዳነ። ባንድ ሴት ምክንያት ሁሉ አመነ። ባንድ ንጉስ ቃል ኢትዮጵያ ቆመ።” (ገጽ 74)

ጦቢያ ልቦለድ ለህትመት ከቢቃበት ከ1908 ዓ.ም ጀምሮ ለጥቀው ለመጡት የግርማቸው ተክለ-ሃዋርያት፤ ሃዲስ አለማየሁ፤ አቤ ጎበኛ እና ዳኛቸው ወርቁ የልቦለድ ስራዎች መንገዱን በመጥረግ ረገድ የተጫወተው ሚና ጉልህ ነው። የቋንቋ ምሁራንም በልቦለዱ ዙሪያ የተለያዩ ጥናታዊ ጽሁፎችን ያቀረቡ ሲሆን በመጽሃፉ ላይ ከተሰነዘሩት ሂሳቦች ላብነት ያህል የሚከተሉትን እናንሳ፤

በአዎታዊ መልኩ ከተሰጡት ውስጥ ታምራት አማኑኤል ጦቢያን አስመልክቶ የሚከተለውን አስፍረዋል፤ “በአፈወርቅ አሰማታዊ ብዕር አማካኝነት በጦቢያ ውስጥ የሰው ልጆች፤ አራዊት፤ ደኖች እና በረሃ ወደ ህይወት ይመጣሉ።” (ታምራት አማኑኤል ‘ስለ ኢትዮጵያ ደራሲያን ገጽ፤ 41)

በሌላ በኩል አሉታዊ ጎኑን በማጉላት ታዋቂው ደራሲና ሃያሲ አለማየሁ ገላጋይ የ1950ዎቹን የልቦለድ ስራዎች ተንተርሶ በሰጠው ሂሳብ ንባብ ላይ ጦቢያን በሚከተለው አኳኋን ገልጾታል፤ “...የዚያ ዘመን ልቦለዳችን መጽሐፍ የተጨናበሰ፤ ትርክቱ ተረታማ፤ ግጭቱ የተጋነነና ጭብጡ ተመሳሳይ፤ እንዲሁም ገጽ-ባህሪያቶቹ በተሟላ ስብዕና ህላዊ የተቀሉ ሳይሆኑ የደራሲውን አቋም ለማስተጋባት ሲናገሩ የሚውሉ አፈ-ቀላጮቻች ነበሩ።” (ዓለማየሁ ገላጋይ ‘ስብሃት ገብረእግዚያብሄር፤ ህይወትና ክህሎት’ ገጽ፤ 140)

በመጨረሻም ጦቢያ ለአማርኛ ስነ-ጽሁፍ በፈር-ቀዳጅነት ከመታወሱም በዘለል በቋንቋ አጠቃቀም ብስለቱም ሆነ በገጽ-ባህሪ አሳሳሉ ረገድ የአማርኛ ስነ-ጽሁፍ ተመራማሪዎችንም ሆነ አድናቂዎችን ቀልብ መሳቡ እሙን ሲሆን በቅርቡም በወንዱ የመጻሃፍት መደብር አማካይነት በድጋሚ ለአንባቢያን ቀርቧል። በመሆኑም ከዚህ በፊት ልቦለዱን ያላነበቡት የስነ-ጽሁፍ አፍቃሪያን መጽሃፉን ገዝተው ቢያነቡት ትርፍ እንጂ ኪሳራ የሌለው ድንቅ የስነ-ጽሁፍ ፈርጥ ለመሆኑ ቋሚ ምስክር አያሻም።

መልካም ንባብ